

100 AASTAT AIANDUSE TIPPJUHI GERHARD HANSMANI SÜNNIST

Reijo Simson*, Valdur Miller

*Eesti Maaviljeluse Instituut, Teaduse 13, 75510 Saku;

e-post: reijo.simson@eria.ee

Abstract: Gerhard Hansman was born on 17th December in 1911 in Tallinn. He graduated from University of Tartu in 1941. In the same year, he was mobilized into Second World War. From 1945 through 1976, Gerhard Hansman was chief leader in Estonian horticulture and his assignment was to manage and arrange it for several decades. After harsh winters and the war in the 1940s, he firstly organized production of nursery stock for planting new orchards. Likewise, he organized seed production of vegetables and building of horticultural constructions (greenhouses, storages, irrigation systems, etc.). He was also prolific in publishing books and book chapters and was well-known editor of many other books. To sum it up, he was very prominent and powerful person being able to lead successfully these crucial fields for long term. He died on 22nd September in 1983 in Tallinn.

Keywords: chief leader, Second World War, Soviet Era.

Tähtsad sammud eluteel

Sõjajärgse Eesti aianduse tippjuht Gerhard Hansman sündis 17. detsembril 1911. aastal Tallinnas, kus elas keskkooli lõpetamiseni. 1929. aastal asus ta õpinguid jätkama Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna agroomiaosakonnas. Õppetöö tuli mõnel korral katkestada, sest oli vaja teenida elatist. Aastail 1934–1940 töötas G. Hansman Pärnus H. Kuusneri aiaäris aedniku ja hiljem juhatajana. Aastatel 1940–1941 oli G. Hansman Tartu Ülikooli aianduse katsejaama assistent. Seal juhendas teda nimekas õppejõud ja aianduse arendaja August Mätlik (1881–1956). 1941. aastal lõpetas ta ülikooli. Teise maailmasõja ajal oli Eesti Laskurkorpuses, kuhu ta mobiliseeriti 1941. Kaks aastat hiljem hakkas ta Moskvas asuva Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu korraldusel välja õpetama kaadrit tulevase Nõukogude Eesti jaoks. 1944. aastal määrati G. Hansman Põllutöö Rahvakomissariaadi operatiivgruppi, mille ülesanne oli põllumajandust taastada ja arengukavasid koostada. Pärast Nõukogude korra taastamist (1944) töötas ta algul Aedvilja Keskühisuse juhatuse esimehena, 1945. aasta algusest 1958. aastani eelmisest asutusest loodud Riikliku Aianduse ja Mesinduse Trusti direktorina ning peagroomina. Aastail 1958–1970 juhtis ta Aianduse, Mesinduse ja Kõõgivilja Seemnekasvatuse Valitsust. 1970. aastal määrati G. Hansman Aianduse Peavalitsuse juhatajaks, aastail 1976–1981 oli samas juhataja esimene asetäitja. Suri 22. septembril 1983. aastal Tallinnas.

Eesti aianduse juhi rollist ja panusest

1939/1940. a külmakatastroofi, aga ka järgnenud talvepakaste ja sõjategevuse tõttu oli Eesti aiandus laostunud. 1945. aastaks oli alles jäänud vaid umbes 15% viljapuudest. Sõjaeelsetest Eestist pärinevad puukoolid oli tegevuse lõpetanud (omanikud olid arreteeritud või läände ümber asunud). Seetõttu oli G. Hansmanil suur ja raske ülesanne asuda taastama Eesti aiandust. Riikliku Aianduse ja Mesinduse Trusti majandites rajati tema algatusel suured puukoolid ja emaaiaid. Raugematu energia, põhjalike teadmiste ja hea korraldusvõime varal tuli ta katsumustega toime. Juba 1950. aastal ületas Eesti NSV puukoolide istikutoodang mitu korda sõjaeelset taset. Algul tegeles trust ainult oma majandites puukoolide ja aedade rajamisega, kuid 1958. a, pärast asutuse muutmist isemajandavaks Aianduse, Mesinduse ja Kõõgivilja Seemnekasvatuse Valitsuseks, sai ta ülesande korraldada kogu Eesti NSV puuvilja- ja marjakasvatust, peagi ka kõõgivilja- ja söödajuurvilja seemnekasvatust. Alates 1965. aastast korraldas ka avamaa- ja katmikkõõgiviljandust Eestis pärast valitsuse järjekordset reorganiseerimist. Lisandusid katmikehitiste, hoidlate, niisutusüsteemide rajamine, 1970. aastast ka toidukartuli kasvatamise ja väljaveo korraldamine. Samuti oli kogu aeg vaja korraldada lillekasvatust ja mesindust. Oma panuse andis ta Eesti NSV Aiandusministeeriumi loomisesse.

Aianduse, Mesinduse ja Kõõgivilja Seemnekasvatuse Valitsus (edaspidi: Aianduse Valitsus, 1958–1970) ning 1970. aastast Aianduse Peavalitsus oli isemajandav organisatsioon, mille koosseisu kuulus otsealluvuses eri aastatel 16–20 aiandustootmisele spetsialiseerunud sovhoosi, 12 riiklikku puukooli ning Tallinna, Tartu ja Pärnu Rajoonidevahelised Kaubanduskontorid. Aiandussovhoosides pidi aiandustoodangu osakaal olema vähemalt 40% kogutoodangust. Üldiselt oli neis esikohal piima, liha, kartuli ja teravilja tootmine ning aiandustoodang oli seepärast 5.–6. kohal. Kuna sovhoosides oli segatootmine ja kogu planeerimine, rahastamine ja aruandlus kulges Aianduse Valitsuse/Peavalitsuse kaudu, tuli kaader komplekteerida oma eriala hästi tundvate vastutusvõimeliste spetsialistidega. Aianduse Valitsuse (1970. a-st Aianduse Peavalitsuse) iga osakonna juhataja või spetsialist pidi käima aasta jooksul vähemalt kahe korral oma erialaga seotud sovhoosis, koostama seal nähtu kohta aruande, osalema koos majandi spetsialistiga aasta tootmisplaani koostamisel ning aasta lõpu bilansikomisjonis andma hinnangu oma valdkonna seisundi kohta vastavas majandis. Sellest sõltus konkreetse majandi ja spetsialisti aastapreemia.

Kaadriavalikul hindas G. Hansman isiku erialast pädevust ja algatusvõimet. Poliitiline taust ilmselt rolli ei mänginud, sest mitu tema ajal tööle võetud inimest olid olnud represseeritud ja vanglakaristust kandnud (Elmar

Õun, Mihkel Virkus ja G. Hansmani kauaaegne autojuht Ernst Feldt). G. Hansman püüdis pidevalt olla kursis oluliste erialaste sündmustega, soosis aiandusuudiste edastamist ajakirjanduse kaudu ja aiandusseltsi kursustel. Pääaegu kõik osakonnajuhatajad ja peaspetsialistid osalesid lektoritena Eesti Aianduse ja Mesinduse Seltsi korraldatud erialakursustel.

Meenutamist väärrib tema algatatud sügiseste aiandusnäituste traditsioon Pirita Lillepaviljonis. Igal aastal oktoobri lõpul kestis terve nädala kompleksne aiandusnäitus, kus olid rahvale tutvumiseks välja pandud aiandussovhooside parimad tooted: õunad, köögiviljad, lilled, mesi ja töötlemisaadused; spetsialistid vastasid huviliste küsimustele ja vahel peeti ka loenguid, eriti lillekasvatuse teemadel.

Eriti tähtsaks tuleb pidada G. Hansmani panust puuvilja- ja marjaaedade rajamisse ning puukoolide töösse. Kuna ta oli puuviljanduskomisjoni liige, oli tal sortidest hea ülevaade. Kui koduaedadesse istutati ka taliõunsorte, siis aianduskooperatiivid soovisid istutada ainult suvi- ja sügissortide puid. Seepärast oli headel saagi-aastatel sügiseti õunauputus, sest 85% pinnast olid eraaiad. Riiklikele puukoolidele kehtestati sordigruppide piirid: paljundada suvisorte umbes 5%, sügissorte umbes 15 ja ülejäänud 80% talisorte. Need normid olid valdavalt mõeldud suurte tootmisaedade rajamise tarvis. Majandid olid hakanud hoidlaid ehitama ja niiviisi oli võimalik müügiperioodi pikendada. Üldiselt soovitati puukoolidel 90% ulatuses paljundada rajoonitud ja 10% piires piirkonnas tuntud-hinnatud sorte.

Puuvilja- ja marjaaiade rajamiseks ning nooraedade hooldamiseks oli aiandussovhoosidele kehtestatud väga tõhus rahaline toetus. Nimelt maksti plaanilise aia rajamise puhul maa ettevalmistamise, istikute, istutamise, tarastamise ning nooraedade hooldamise kulud kinni kuni aia kandee saabumiseni. Vajalikud summad planeeriti iga majandi uue aasta tootmisplaani ja need kajastusid Aianduse Valitsuse (hiljem Aianduse Peavalitsuse) ehitusosakonna eelarve real. On teada juhus, kui Rāpina Sovhoostehnikum rajas küll planeeritud aia, kuid jättis selle tarastamata ning müüs aiavõrgu ja postid maha. Bilansikomisjon vähendas seetõttu direktor Bernhard Kārbise aastapreemiat ühe kuupalga võrra.

Töö kirjamehe ja tõlkijana

Tuntud koolimees ja sordiaretaja Aleksander Kurvits on rõhutanud, et 'inimese sotsiaalset väärtust tuleb hinnata tema tahte järgi anda midagi kasulikku oma tööga ja isikliku eeskujuga' (Kurvits, 1969, lk 47). Gerhard Hansman oli töötahte ning tulemusliku tööga kindlasti suur ja võimekas inimene Eesti ajaloos. Nagu teada, oli pärast sõda sõjaeelse Eesti aianduskirjandus keelatud. Teadmiste saamise viise oli siiski mitu: lugeda keelatud kirjandust salaja, lugeda originaalsid Nõukogude ja teiste maade autoreid, lugeda Nõukogude Eestis välja antud raamatuid (nii algupärandid kui ka tõlked). Teabeedastajaks sai ka G. Hansman: 1949. aastast pärinevad raamatud 'Kuidas kasutada kolhoosniku aiamaad', 'Köögiviljaistikut kasvatamine kolhoosis' ja 'Kõrgete puu-

viljasaakide agrotehnika'. Järgmisel, 1950. aastal ilmus 'Vaarikakasvatuse'. 1955. a ilmus 'Aianduse käsiraamat' (1956), milles G. Hansman oli kaasautor. Samal perioodil tõlkis G. Hansman koos kolleegidega mitu tol ajal tähtsat raamatut: A. P. Ivanovi ja I. A. Sizovi 'Põllukultuuride sordiaretus ja seemnekasvatuse' (Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1953; tõlkijad G. Hansman ja H. Sarv) ning I. I. Kurōndini, V. V. Malinkovski, A. N. Venjaminovi ja I. V. Belohonovi 'Puuviljandus' (Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1957; tõlkijad G. Hansman, A. Tääger ja K. Vool; A. Mätliku kommentaarid). G. G. Fetissovi 'Puuvilja- ja marjakasvatuse' (Tln, Eesti Riiklik Kirjastus, 1952) tõlkija kohta viide puudub, kuid G. Hansman toimetas selle. 1948. aastal ilmus G. Hansmani tõlkes omal ajal menukas trükis: M. Pavlova 'Aedmaasikas' (RK Pedagoogiline Kirjandus). Mainitud raamatud olid viiekümnendail väga vajalikud väljaanded, kust võis ajakohast teavet ammutada, kuid pole väärtust täielikult minetanud isegi tänapäevaks. 1960. a trükiti raamat 'Paremaid puuviljasorte', mida on praegugi huvitav sirvida. 1964. aastal koostas G. Hansman koos V. Rauaga 'Aianduse käsiraamatu' (Tln, Eesti Riiklik Kirjastus, autorite kollektiiv). Ehk elu tippheks sai seni Eesti mahukaima puuviljandusteose 'Eesti pomoloogia' koostamine (Tallinn, Valgus, 1970, autorite kollektiiv). 1974. aastal nägi trükimusta 'Aiapidaja käsiraamat' (Tallinn, Valgus, autorite kollektiiv), mille ta koostas ja kuhu kirjutas sortide peatüki. G. Hansman oli ka teatmike retsensent (näiteks koos V. Jaagusega K. Kase raamatus 'Eesti puuvilja- ja marjasordid'. Tallinn, Valgus, 1984). Ajakirjanduses avaldas ta EABL-i (1998) järgi umbes 40 artiklit. Kokkuvõtteks võib märkida, et kõikide muude kohustuste kõrval oli G. Hansman väga viljakas kirjamees, teabeedastaja ja erialakirjanduse tõlkija.

Ühiskondlik tegevus ja harrastused

1949. aastal loodi Eesti Aianduse ja Mesinduse Selts, mille 'ülesanne oli ühendada aianduse ja mesinduse alal töötajaid ja asjahuvilisi isikuid ning asutusi ja organisatioone ühisele sotsialistlikule ülesehitustööle mitšuurliku aianduse ja mesinduse arendamiseks Eesti NSV-s' (EAMS-i põhikiri, punkt 1). G. Hansman oli seltsi moodustamiseks loodud operatiivgrupi liige ning koos Juhan Kerdiga peamisi asutamise eestvedajaid. Seltsist sai omaette rahvaliikumine (1984. a liikmeid 21,000). Suurimas, Tartu osakonnas oli liikmeid samal aastal 2,500. Tartu osakond korraldas igal aastal teaduslikke sessioone (algasid 1950. aastate lõpus), kuid rahvarohkeid loenguid ja kursusi peeti ka teistes osakondades (osakondi oli 1984. a kokku 39). Esinesid tuntud teadlased ja parimad praktikud. Seltsi tähtsus kasvas jälle stagnatsiooniperioodi lõpul, kui kehtestati toitlusprogramm (1982), mille abil püüti vähendada toidukaupade puudujääki NSV Liidus. G. Hansman oli ajakirja Sotsialistlik Põllumajandus toimetuskolleegiumi liige, samuti osales väljaande 'Teaduse saavutusi ja eesrindlike kogemusi' toimetuskolleegiumis. G. Hansmanil kui filatelistil oli väärtuslik margikogu. Mähe aianduskirjandus

katsetas paljusid aiakultuure (pirni- ja ploompuid, tulpe, roose jm). Oli Eesti Aianduse ja Mesinduse Seltsi juhatase ning selle Mähe osakonna juhatase esimees ja liige.

G. Hansmani tööd hinnati väärikalt: ENSV teenelise agronoomi aunimetus (1965), Tööpunalipu orden (1971) ja neli medalit. Mitmel korral sai ta Üleliidulisel Rahvamajanduse Saavutuste näitusel diplomeid ja medaleid.

Kokkuvõte

Sageli jääb juhi roll ebaselgeks, abstraktseks, kuna nii mõnigi on väljapaistmatu ja tegutseb oma kohal lühemat aega. Seevastu oli Gerhard Hansman ühe valdkonna juht 36 aastat, võimekas ja silmapaistev inimene, kes viis Eesti (NSV) aianduse madalseisust tippu. Sellised inimesed ei kao rahva mälust.

Kasutatud kirjandus:

- Eesti Aianduse Biograafiline Leksikon (EABL) (koostaja N. Tammoja). Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 1998, 158 lk.
- Eesti Aianduse ja Mesinduse Seltsi põhikiri. Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus 20. juulist 1949. a, nr 450.
- Gerhard Hansman. Nekroloog. – Sotsialistlik Põllumajandus 22, 1983, 47.
- Haak, E. 1996. Eesti puuviljandus pärast Teist maailmasõda. – Maakodu 11, 17–18.
- Kask, K. 2010. Puuviljandus Eestis. Sordid ja aretajad. Eesti Maaülikool, Tartu, 211 lk.
- Kerdi, J. 1971. Gerhard Hansman 60-aastane. – Sotsialistlik Põllumajandus 23, 1102.
- Kurvits, A. 1969. Uut minu aretusaiast. Valgus, Tallinn, 52 lk.
- Martinson, G. 1985. Noored – aianduse ja mesinduse tulevik. – Teaduse saavutusi ja eesrindlikke kogemusi põllumajanduses 19. Aiandus ja mesindus 3, 7–9.
- Raud, M. 1979. 30 aastat aiapidajate organisatsiooni. Sotsialistlik Põllumajandus 18, 704–707.
- Valgur, G. 1985. Eesti NSV Aianduse ja Mesinduse Seltsi töömait. – Teaduse saavutusi ja eesrindlikke kogemusi põllumajanduses 19. Aiandus ja mesindus 3, 3–7.